

PETRI LAUERMA

Paavo Ruotsalaisen kirjeiden kielestä

Herännäisjohtaja Paavo Ruotsalainen (1777–1852) ei koskaan oppinut kunnolla kirjoittamaan. Silti hänen kirjallinen vaikutuksensa aikalaisiinsa oli huomattava. Paavo Ruotsalainen lähetti ahkerasti kirjeitä, jotka hän saneli kirjureinaan käyttämilleen ihmisille. Säilyneitä kirjeitä alettiin jo varhain kerätä, kopioida ja julkaista. Vuonna 1985 Herättäjäyhdistys julkaisi kirjeistä kielellisesti tasoittelemattoman kokonaisedition *Paavo Ruotsalaisen kirjeet*, jota olen käyttänyt tämän artikkelin pääasiallisena aineistona.¹

Vaikka muut kuin kielentutkijat ovat Paavo Ruotsalaista pitkään tutkineet, hänen kirjureistaan on vain vähän tietoja. Jo kirjeiden laajasta variaatiosta päätellen kirjureina toimi lukuisia henkilöitä, mutta nimeltä näistä tunnetaan vain muutamia, kuten Nilsin kirkkoherra L. A. Landgren ja suntio Adolf Möykkynen (Elenius 2005, 10). Kirjeen konkreettisesti kirjoittaneita henkilöitä on vaikea identifioida, sillä näistä ei itse kirjeisiin sisälly mainintoja kuin vain poikkeuksellisesti. Erään kirjeen lopussa (55:67) on mainittu sen tulleen kirjoitetuksi ”*Kajaanin korkiasti oppineelta rohvessorilta*” eli Elias Lönnrotilta (Elenius, mp.). Epäsuorempia viittauksia kirjureihin voi kirjeistä myös satunnaisesti löytää (esim. *se kirje, jonka Vilhelm Niskanen toi sullen, se oli tauvin hourauxesta liijan kiivaasti kirjoitettu. Ja Vilhelm sai sen kavaluudella irti, ennen kuin sain sen polttaa. 75:84, ei päiväystä*). Useimpien kirjurien jäljille ei kuitenkaan voi päästä. Sanelun ja muun editoinnin vaikutus-

1 Viittaan tähän editioon jatkossa pelkällä kirje- ja sivunumerolla. Käyttämäni laitokseen sisältyy kaikkiaan 89 Paavo Ruotsalaisen kirjettä. Tällaisiksi on kuitenkin laskettu myös Paavo Ruotsalaisen painettuna vihkosena julkaisema teksti *Muuan sana heränneille talonpojan säädystä* (n:o 89) ja kaksi valituskirjelmää (n:o 86 ja 87), joissa Paavo Ruotsalainen on vain yhtenä allekirjoittajana. Sittemmin Paavo Ruotsalaisen kirjeistä on julkaistu uusi, hieman laajempi editio (Ruotsalainen 2005), joka ei aineistoa kootessani ollut kuitenkaan vielä ilmestynyt. Tässä mm. eräs tekijyydeltään epävarma kirje (käyttämäni varhemman edition n:o 85) osoitetaan toisen kirjoittamaksi (mt. 10). Kirjeiden tekstiasussa ei kuitenkaan ole juuri muutoksia, joskin joitain varhemman edition satunnaisia virheitä olen uuden edition pohjalta korjannut. Tässäkin eräitä asultaan kömpelöimpiä kirjeitä on välimerkityksen ja ison ja pienen alkukirjaimen käytön osalta toimitettu luettavampaan asuun. Muutamia tällaisia kirjeitä olen siksi tarkastellut alkutekstin pohjalta, mutta muuten nojaudun päätelmissäni varhempaan editioon sisältyviin 85:een Paavo Ruotsalaisen kirjeeksi katsottavaan tekstiin, sillä seitsemän vasta uuteen editioon sisältyvää kirjettä (joista ks. mt. 8–9) ei kirjeiden kieliasusta syntyvää kuvaa muuta. Uuden edition syvälliseen esipuheeseen (Elenius 2005) sisältyviä tietoja olen sen sijaan artikkelissani hyödyntänyt.

ta voi silti selvittää vertailemalla kirjeiden kieliasua sekä kirjoitusajankohtansa kirjakielen käytänteihin että murteisiin, kirjeiden keskinäistä vertailua unohtamatta.

Kielentutkijan kannalta ongelmallisinta on, että jos meillä on aineistonamme saneltuja kirjeitä, emme voi tietää, missä määrin niiden kielenpiirteet, kuten murteellisuudet tai niiden puute, heijastavat kirjeet sanelleen ihmisen kieltä, missä määrin ne taas ovat kirjurin työn tulosta. Sanelijan oma kielellinen profiili on Paavo Ruotsalaisen tapauksessa kuitenkin hahmoteltavissa, sillä hänen elämänvaiheensa tunnetaan varsin hyvin (Paavo Ruotsalaisen elämästä esim. Tarvainen 1977).

Maaningalla vuonna 1777 syntynyt Paavo Ruotsalainen oli kouluja käymätön pohjoissavolainen talonpoika ja tällaisena varmasti myös murteenpuhujia. Mikään ideaali murreopas Ruotsalainen ei perinteisten kriteerien mukaan kuitenkaan ollut: hän muutti aikuisena toiseen pitäjään Nilsiään, luki paljon ja varsinkin myöhemmin elämässään myös matkusteli paljon. Kirjeissä silmiinpistävän yleinen onkin matkustamista tarkoittava verbi *reisuta*. Kun matkoilta kumminkin tultiin takaisin, ei muiden murteiden vaikutus jäänyt pysyväksi.

Kirjakielen vaikutus saattoi olla jo syvempää. Paavo Ruotsalainen luki ahkerasti etenkin perimäänsä vuoden 1776 Raamattua ja monia hengellisiä kirjailijoita (Jonzon 1935, erit. 129–139). Uskonnollisesta kirjallisuudesta Ruotsalainen omaksui sekä sanoja että käsitteitä (Järveläinen 1994, 31). Tätä kuvastaa sekin, että Ruotsalainen kerran tyrmää ajatuksen kirjakielen uudistamisesta todetessaan: ”*Mitä ensimmäiseksi tulee teidän vaatimiseenne Wegeliuksen postillan sanain muuttamisesta, niin tässä pyhässä kirjassa ei ole tarvista muuttaa yhtäkään sanaa selvemmäksi kuin se on kerran suomeksi kirjoitettu. Me olemme tätä kirjaa paljon lukeneet ja se on meidän kielemme jälkeen selvintä suomea.*” (8:12, 1834.)

Paavo Ruotsalainen ei siis vierastanut vanhan kirjallisuuden länsisuomalaisväritteistä kieltä. Hänen sanelemiensa kirjeiden kieliasusta olivat kuitenkin vastuussa kirjurit, joiden kirjakielen tuntemus ja ennen kaikkea kirjoitustaidot olivat vaihtelevia. Kirjeiden kieliasu on tämän takia voinut jäädä varsin etäälle silloisesta kirjakielestä. Savolaisetkin kirjurit ovat silti voineet myös kirjakielistää kirjeiden kieltä. Nordlund (2005, 67–70) on korostanut, että kansankirjoittajat pyrkivät kirjoittamaan enemmän aikansa kirjakieltä kuin omaa murrettaan, toisin kuin perinteisesti on ajateltu. Intentioista huolimatta kirjureiden kyky tavoittaa aikansa kirjakielen normit on kuitenkin ollut vaihteleva, ja itse normitkin ovat olleet vaihtelevia, ovathan säilyneet kirjeetkin yli 20 vuoden ajalta 1820-luvun lopusta 1850-luvun alkuvuosiin.

Ortografia ja vanhat traditiot

1800-luvun alkupuoliskolla suomen kirjakielestä karsiutui melkoinen määrä vanhalle kirjasuomelle ominaisia piirteitä. Alkuun lähes yksinomaan länsimurteiseen kieleen omaksuttiin itämurteisiakin muotoja ja sanoja, samalla kun oikeinkirjoitus alkoi muuttua.

Paavo Ruotsalaisen kirjeet ovat kuitenkin osin vielä vanhan ortografian kannalla. Vanhan ja uuden ortografian merkittävin ero on siinä, että eräitä äänneyhdistelmiä kirjoitettiin vanhastaan mutkikkaammin käyttämällä kirjaimia, jotka sittemmin jäivät etupäässä vain lainasanoissa tavtavviksi. *ts*-yhitymää merkittiin *tz*:lla, *ks*-yhitymää *x*-kirjaimella ja nasaalien (*m*, *n*) sekä osin likvidoiden (*l*, *r*) jälkeen klusiilit merkittiin soinnillisiksi (*b*, *d*, *g*). Ratkaisevimmin vanhasta ortografiasta luovuttiin vuonna 1853 painetussa Raamatussa, mutta uudet merkintätavat olivat tunnetusti alkaneet yleistyä jo aiemmin (Rapola 1933, 94–95, 79, 82, Raamatussakin uutta ortografiaa oli jo tätä ennen käytetty vuonna 1852 painetussa Uudessa Testamentissa, Puukko 1946, 255–256 ja 462 alav. 15).

Vanhoista merkintätavoista ensimmäisenä alkoi väistyä *tz*, joka jo 1700-luvun lopulta alkaen alkoi vaihtua *ts*:ksi (Rapola 1927, 362–364). Vaikka jotkin vanhimmistakin *ts*:llisistä kirjoista olivatkin hengellisiä, uskonnollisissa kirjoissa vanha merkintätapa säilyi pisimpään, vaikka se jo 1820-luvulla alkoi olla niissäkin harvinainen (Penttilä 1931, 85). Viimeiset uudet *tz*:lliset teokset ilmestyivät kuitenkin jo 1830-luvun alkupuolella ja uusintapainoksistakin *tz* alkoi väistyä viimeistään 1840-luvulla (Lauerma 2007, 325 ja 336). Tämän valossa onkin ymmärrettävää, että Paavo Ruotsalaisen kirjeissä *tz*-merkintää ei tavata, vaan vanhimmistakin kirjeissä on käytetty *ts*-yhitymää. Tätä tavataan etenkin *itse*-sanana lukuisissa esiintymissä, mutta myös muutoin (esim. *katsomaan* 75:84) ja kauppana sanassakin (esim. *ylitsen* 18:25; *tarvitse* 19:27; *punnitse* 34:44). Osassa kirjeitä on myös savolaismurteiden *ht*:llisiä muotoja, satunnaisesti myös (*t*):llisiä muotoja, joita käsittelen muiden murteellisuuksien yhteydessä seuraavassa luvussa.

Vaikka *tz*-merkintää ei kirjeissä tavatakaan, *x*-kirjainta on *ks*-yhitymän merkintään osassa kirjeitä vielä käytetty. Kronologisesti tämä on sikäli luontevaa, että koska *ks* tuli käyttöön vasta vuodesta 1810 alkaen (Rapola 1933, 79), se myös yleistyi hitaammin. Hengellisissä kirjoissa *x* oli tavallinen (joskaan ei yksinomainen) vielä 1820-luvulla (Penttilä 1931, 84–85), mutta niissäkin se alkoi viimeistään 1830-luvulle tultaessa harvinaistua ja 1840-luvulla väistyä uusintapainoksistakin (Lauerma 2007, 326–327 ja 336). Tarkastelemisani Paavo Ruotsalaisen kirjeissä *x*:ää on käytetty vajaan seitsemäsosassa. Myöhemmin tällaisista kirjeistä on vuodelta 1851, joten käytäntö ei rajoitu vain varhaisimpiin kirjeisiin, joissa on osin jo käytetty *ks*:ää. Tämä kuvastaakin hyvin, kuinka kirjureiden vaihtelevien käytäntöjen vuoksi aineistoon ei muodostu sellaisia selkeitä kronologisia eroja, joita yhden ihmisen kirjoittamaan aineistoon todennäköisesti syntyisi.

Vanhan ortografian mukainen piirre on myös likvidoiden ja nasaalien jäljessä olevia klusiilien merkintä vastaavan soinnillisen äänteen merkillä. Tällainen soinnillinen merkintä oli vaihtelevassa määrin tavallista vielä 1800-luvun alkupuoliskolla, joskin eri äänneyhtymien merkinnässä oli selviä eroja. *mb*:n käyttö oli harvinaisinta, kun taas vielä 1830-luvullakaan *ng* ei ollut harvinainen maallisessakaan kielessä, ja hengellisestä se väistyi vasta 1840-luvulla (Jääskeläinen 1969, XIII–XV ja 45–48; Lauerma 2007, 329). Paavo Ruotsalaisen kirjeissä on vielä etenkin *ng*:tä vahvan asteenkin merkinnässä (esim. *Hengi*, 26:36, 1844; *engä*, 30:39, 1847; *jonga*, *kuinga*, 38:49, 1848: *Ruotsiingin*, 35:45, 1847; *evangeliumiin*, mp.). *nd* ja varsinkin *ld* ovat harvinaisempia (esim. *syndi*, 13:19,

1839; *vuorelda*, 74: 83; huom. *valdakuntan*-tyyppinen horjunta, 29:38 ja 39, 1845), *mb* on suorastaan satunnainen (*soveliambi*, 18:26, 1843). 1800-lukua paljon varhemmastakin kirjakielestä poikkeava piirre sen sijaan on, että parissa kohtaa kirjeitä on käytetty soinnillista klusiilia myös *rt*-yhtymän merkinnässä, tosin lähinnä vain yhdessä sanassa (esim. *jos eletän nin totta kerda yhessä vielä ollan vaan huonot on ruumin voimat tällä kerta*, 30:40, 1847; *Jää hyvästi tällä kerdaa*, 65:75, ei päiväystä; näin on kirjoitettu kuitenkin myös paikannimi *Sordavalassa*, 35:45, 1847). Tällaista voisi luonnehtia hyperkorrektiksi yritykseksi kirjoittaa pipliasuomalaisemmin kuin enää kirjoitettiinkaan, mutta kirjurien ja muiden kansankirjoittajien kielessä eräät vanhahtavat piirteet ovat vain voineet säilyä pitempään kuin painetussa kirjallisuudessa.

Mielenkiintoisimpia ovatkin sellaiset piirteet, joita painetussa kirjasuomessa ei ainaakaan 1800-luvulla enää käytetty. Kuvaava on esimerkiksi Matti Härköselä heinäkuussa 1830 kirjoitettu kirje, joka on Paavo Ruotsalaisen kirjeistä vanhimpia ja myös asultaan kömpelöimpiä. Kirje on julkaistu käyttämässäni kokonaiseditiossa (5:8), mutta olen seuraavassa esimerkissä joutunut alkutekstin pohjalta korjailemaan sitä ison alkukirjaimen käytön ja välimerkityksen osalta.

Esim. 1.

Paljon Terveysiä mats Härkönen minä olen aikonna nyt Reisuta teijän puolella sinä vijentenä Kolmatta päivänä heinä kuusa mielin minä olla varbasen Kylässä ja jos mahtollisex näkisid niin Reissuva sillon siihen. Sinä saamme puhuva Kaigkinaisista asioista mitä meillä on Ja eläkä minun tulostan anna levijätä tieto muillen kuin mutamillen harvallen ystäväillen, joillen sinä itse näjed soveljax. Ja vahvista sinä itses armolitton Herran etessä ja elä salli hitauven ja epäuskon itsijäs vaivutta. Jos näjed soveljax, niin anna sana adam Rynäsellen. Jä hyväst.

Kirjoitettu Nilsiässä 6. p. heinäkuusa 1830.

Paval Ruotsalainen

Eniten horjuntaa on havaittavissa vokaalien pituuden merkinnässä. Jälkitavuisissa tällainen oli vielä 1800-luvun alkupuolen kielessä tapausryhmittäin verraten tavallista, mutta selvästä tottumattomuudesta kirjoittamiseen kertoo se, että vokaalien kvantiteetin merkintä horjuu myös ensi tavussa (*mutamillen harvallen*, *armoliton*, *Jä hyväst*, *heinäkuusa*). Silloisenkin kirjakielen puutteelliseen tuntemukseen viittaavat myös jotkin omaperäiset ratkaisut, kuten *kaikkinaisista*-muodon geminaatta-*k*:n kirjoittaminen *gk*:lla *kaigkinaisista*-sanassa. Tällä kirjuri ehkä on tapailnut *kk*-yhtymän merkitsemistä *ck*:lla. Tällaista muissa kirjeissä vielä hieman tavataan,² vaikka laajempi *ck*:n käyttö oli väistynyt jo 1700-luvulla. *d*:tä on käytetty kirjasuomen konventioista poikkeavasti sananloppuisen *t*:n merkintään sanan lopussa (*näkisid*, *näjed*), eräässä toisessa Härkösen-kirjeessä myös sanan alussa (*doki*,

2 Eräässä toisessa Härkösen kirjeessä onkin *kaicke heickutta* (64:75). Lainasanoissa *ck*:ta on käytetty myöhemminkin (esim. *minun kova lycky vei sinne tryckärin leikitä paneman*, 1847, 30:39).

68:75). Tällaisillakin merkintätavoilla voi olla silti oma traditiopohjansa asiakirjatekstien piirissä. Kun osa kirjureista on joutunut kirjoittamaan myös ruotsiksi, suomalaisenkin kirjurikieleen on tullut myös tämän kielen merkinnän piirteitä (kuten pitkien vokaalien merkinnän ignorointia) tai tästä aiheutuneen interferenssin heijastumia (esim. suomalaisenkin sanojen klusiilien soinnillisuuden hahmotuksessa). Tällaiset merkintätavat ovat voineet siirtyä ja jäädä myös ruotsia taitamattomien kirjoittajien käyttöön. Kirjeiden merkintätavat eivät siis heijastele ainoastaan kirjakieltä, vaan myös sille rinnakkaisia ja osin itsenäisiä kansankirjoittamisen traditiolinjoja.

Savolainen ääntämys kirjurien käsissä

Edellä tarkastellun Matti Härköselle lähetetyn kirjeen merkinnän kömpelyydetkään eivät pysty peittämään kielen vahvasti savolaismurteista yleisilmettä. Esim. astevaihtelussa kirjasuomen *d*:stä ei ole jälkeäkään, vaan sen asemesta on käytetty itämurteen mukaisia muotoja, joita tässä kirjeessä ovat *teijän*, *näjed* ja *hitauven* (muista kirjeistä on poimittavissa siirtymä-äänteettömiäkin katomuotoja). Joskus on käytetty astevaihtelutonta *t*:täkin (*Herran etessä*; *jos mahtollisex näkisid*).

Aivan näin *d*:ttömät kirjeet ovat kuitenkin harvinaisia. Tällaisia on vain pari kolme, nekin lyhyitä. Monissa muuten hyvinkin murteellisissa kirjeissä on yleensä ainakin sattunnaisia *teidän*- tai *tiedän*-esiintymiä. Useimmissa kirjeissä *d* ei ole edes mitenkään harvinainen. Esim. vuonna 1830 todennäköisesti J. F. Berghille lähetetty kirje (4:7–8) on astevaihtelultaan lähes täysin *d*:llinen, kuten seuraavassa esimerkissä lihavoiduista muodoista käy ilmi, tekstiin sisältyy ainoastaan yksi (sitaatissa alleviivattu) katomuoto, ’edes-sä’-merkityksinen *eissä*.

Esim. 2

Hyvä ystävä —

Kiitoksia paljon kaiken rakkautenne **edestä** että muistit meille vielä kirjoittaa niin kaukaiselta maalta. Meillä on tällä kertaa täällä hyvä rauha ja yksimielisyys sen vähän [epäselvää] Ja myös r.y. saan teitä muistuttaa ei salli epäuskon kiusausten vaivata itseä. Jos r.y. kuinka huonoksi olet joutunut maailman vainon ja kiusausten keskellä, niin palaja **rohkeudella** Herran tykö, Hän on armossa katsova puoles jos muuten et epäuskolla tietä sulje. Rohvaise itseäs sen Armahtajan eissä, jonka voimasta me elämme ja liikomme ja pue päälles uskon urholisuus jos kuinka huonolta näyttäis sinun tilas. Elä pelkää yhtään petollisen **sydämen** tuomioita, sen **tiedät** itse Jumalan sanasta, vaikka sielun vihollinen on niin viekas ja sanankin valon pimittää yön kiusauksen aikana —

Nilsia 8 p helmikuussa 1830

P.R.

Esimerkit 1 ja 2 tuovat hyvin esille, kuinka suuria lähes samanaikaisiksikin merkittyjen kirjeiden kielelliset erot voivat olla.

Useimmissa Paavo Ruotsalaisen kirjeissä murteellisten ja kirjakielisten muotojen variaatio on edellisten väliltä. Kirjakielen mukaisen *d:n* ja savolaisten katomuotojen vaihtelu voi reippaimmillaan olla seuraavanlaista (seuraavassa esimerkissä *d*:lliset astevaihtelumuodot on lihavoitu, katomuodot alleviivattu; huom. kirjakielisten muotojen lomassa olevat muut murteellisuudet, kuten *ht*:lliset *ihte*-muodot):

Esim. 3

Vaan sen **tiēdāt** ihte Raamatusta tarkasti, minkä kiitoksen Adam sai paradisisa, koska hän pakeni Kaikkivaltiaan kasvoihin **edestā**. Tästä tauista olete te paraan osan hankinna ihtellenne. Työ **tiēdātte** ihte Raamatusta: eikö ihmisen **pidā** aina oleman **sodassa** maan päällä ja hänen päivänsä pitää oleman niinkuin orjan päivät: **yhdelle** käypi niinkuin toisellekin. Se on kuitenkin hyvä, että työ oletta arkatuntonen **pimeyden** aikana, vaan tässä kappaleessa tapahtuu teidän erehys, että sallit orjallisen pelon fankita ihtes (41:52, 1848)

Savolaisena Paavo Ruotsalainen on tuskin *d*:tä käyttänyt. Korkeintaan hänen voi kuvitella *t*:llistäneen katomuotoja, mistä Härköselälle lähetetyssä kirjeessä olikin pari esimerkkiä. Nämäkin voivat olla vasta kirjeen kirjoittaneen työtä, kuten muiden kirjeiden ainakin osittainen *d*:llisyys.

t:n heikon asteen merkinnän lisäksi myös *ts*-yhtymän merkinnässä on variaatiota. Kirjakieleen vakiintuneen *ts*-merkinnän lisäksi kirjeissä on myös *ht*:llisiä muotoja, joita tavataan noin kuudesosassa kirjeitä. Näissä *ht* on yleensä 1. ja 2. tavun rajalla (esim. *ihteis*, 27:37; *kuhtumisenne*, 29:38; *kuhtunnut*, 32:42; *kahtotaan*, 36:46; *ihitijämme*, 36:47; *kuhtu*, *kuhtumisessa*, 39:50; *ihte*, *ihites*, *ihitellenne*, 41:52; *ihitesi*, 46: 56, 57; *kahtoa*, 72:82; *ihitiänne*, 78:87; *ihte*, 81:89). Kauempana sanassa olevia *ht*-tapauksia on vain muutama (*tarvihtiko*, 52: 64; *nauliheminen*, 62:73; *punnihtemaan*, 79:88). Kaikissa näissäkään kirjeissä *ht* ei ole yksinomainen, vaan muutamissa rinnalla voi olla myös *ts*:llisiä muotoja (huom. *itsensä*, *ihitiänne*, 78:87: *itsiän*, *itsias* mutta *kuhtumisenne*, 29:38; *itselles*, *nauliheminen*, 62:73). Tavallisimmin *ts*:lliset *itse*-sanana muodot voisi tulkita suorastaan sanastollisiksi lainoiksi kirjakiielestä, näitähän tavataan muuten niinkin savolaisessa kirjeessä kuin Härköselälle lähetetyssä kirjeessä 5:8, ks. esim. 1). – *ts*-yhtymän muista murteellisista varianteista *tt*:lliset ovat lähes satunnaisia (*kattelin*, 57:68; *ylitenne*, 61:72, tässä kirjeessäkin rinnalla *ts*:llinen *itsiäs*, mp.) ja siten pikemminkin vain kirjurin murrekantaa heijastavia. Kirjeiden muuttamat yksinäis-*t*:lliset muodot (*kututtu*, 19:27; *itekkää*, 65:75 ja erään *ht*:llisenkin muodon sisältävässä kirjeessä tavattava *itekkään*, 79:88) ovat sen sijaan uskottavia savolaisuuksia, samoin kuin yksinäinen *h*:llinen muoto (*minkätähden nämät ei ehi sielun lepoa Christuksesa*, 36: 47).

Edellä tarkasteltujen astevaihtelupiirteiden lisäksi myös muiden leimallisten itämurteisuuksien tarkastelu kertoo tällaisten tasoittuneen kirjeiden merkinnässä. *e*:llisiä kielto-

verbin imperatiivimuotoja (esim. *elä, elkäät*, 14:21, 1840) tavataan vain tusinassa kirjeitä, näistäkin yhdessä rinnan *ä*:llisten muotojen kanssa (*älkäät*, 78:87), kun taas *älä*-tyyppisiä muotoja sisältäviä kirjeitä on lähes kolminkertainen määrä. *männä*-asuisten verbimuotojen esiintymistä on vain muutamia tietoja (*mäni*, 23:31; *mänke*, 18:26; *männesäs*, 28:37; *männyt*, 30:39; *männä*, 62:73; *mänitte*, 84:92). Savolaisittain *myö*, *työ* ja *hyö* -asuista monikon persoonapronomineista on enemmän tietoja (esim. 18:26; 25:34; 27:36), mutta yksikön 3. persoonasta on vain diftongiutumattomia tietoja (*hään*, 18:25, 26; 25:34). Savolaismurteille ominaisesta pitkän *a*:n ja *ä*:n diftongiutumisesta on kirjeissä vain satunnaisia merkkejä (esim. *moan*, 53:65; *jeäpi*, 79:88). Jälkitavujen *ää* > *ee* -muutoksesta kirjeissä on sen sijaan jo enemmän merkkejä (esim. lyhytvokaalisiksi merkityt *tehke*, *myöke*, 30:39; *lehmee pitee*, 53:64; *vääree valkeutta levitte*, 62:74). Vielä tavallisempia ovat jälkitavujen labiaalistuneet muodot yksikön 3. persoonassa (esim. *tuloo*, 32:41), joskin ö:lliseksi labiaalistuneita muotoja on kirjeissä vain muutama (*teköö*, 39:50; *näköö*, 53:65). Kirjeissä tavataan myös murteessa diftongiutuneesta pitkästä *a*:sta ja *ä*:stä edelleen kehittyneitä pitkiä labiaalivokaaleja (esim. *seuroomisessa*, 31:40; *vastoot*, 33:43; *osoot armahtoo*, 54:66, sama inf. myös 20:27), etenkin partitiivissa (esim. *rauhoo*, *kertoo*, 62:73, jopa *persoonoo*, 74). – Muista murteellisista piirteistä erikoisimpia ovat (sinänsä pohjoissavolaisissa murteissa hyvin säilyneet) loppu-*k*:t, joita tavataan kirjeissä parissa infinitiivin ja kielteisen preesensin muodossa (*kuinka he nyt lie voineet itsensä piteek siinä kuhtumisesa* – *minä en ok’heistä saanut tietä*, 39:50, 1848: *minun terveyteni ei anna tällä kertaa millään tavalla reisutak*, 40:51, 1848; *etkä taho niin alastoinna Herran edessä seisoak, kuin me meidän alentamisen säädysssä maailmassa täytyy ollak*, 41:52, 1848; *ja nyt olen minä saanut ystäväiltä kuultak*, mp.).

Paavo Ruotsalaisen kirjeet antavat siis varsin ristiriitaisen kuvan itämurteisista ja leimallisemmin juuri savolaismurteisista äännepiirteistä³. Sieltä täältä kirjeistä voi poimia hyvinkin murteellisia ja jopa vaikeasti merkittävässä olevia piirteitä, kun taas joissain kirjeissä tavallisimmistakaan itämurteisuuksista ei ole jälkeäkään. Paavo Ruotsalaisen tuntema hengellisen kielen traditio on voinut hetkittäin tasoittaa jo hänen oman puheensa murteellisuutta, mutta kirjurit ovat silti varmasti vaikuttaneet sekä laajemmin että syvemmin kirjeitten kirjakielistymiseen.

Murteen morfologia ja kirjakielen muuttuvat muodot

Kirjakielen ja murteiden ristiveto heijastuu myös kirjeiden morfologiasta. Kirjeissä on osin käytetty vanhalle kirjakielelle ominaisia länsimurteisia muotovariantteja, vaikka Paavo Ruotsalainen oli savolaisena itse itämurteisten muotojen käyttäjä. Tapauksissa, joissa vanhan kirjasuomen ja Ruotsalaisen käyttämän pohjoissavolaisen murteen kanta on ollut

3 Näistä lähemmin ks. esim. Lehikoinen 1994, erit. 109–120 ja 144–146, ja esim. Rapola 1969, erit. 134–138.

yhtenevä, variaatiota ei ymmärrettävästi kuitenkaan juuri tavata, vaikka joissain muoto-ryhmissä kirjasuomessa 1800-luvulla tapahtuneen kehityksenkin olettaisi kirjeistä kuvastuvan.⁴

Abessiivi on Paavo Ruotsalaisen kirjeissä lähes vaihtelemattomasti yksinäis-*t*:llinen (esim. *ilman synnitä*, 6:9), kuten savolaismurteissa ja useimmissa länsimurteissakin. Geminaatallista päätettä on kirjeissä käytetty ainoastaan satunnaisesti (*hyvittä töittä*, 49:61, 1849).⁵ Vanhassa kirjasuomessa abessiivi oli etupäässä yksinäis-*t*:llinen, geminaatta-*t*:llinen pääte alkoi yleistyä vasta 1800-luvulla (esim. Häkkinen 1994, 207–208). Uusi pääte omaksuttiin kirjakieleen lähinnä pohjoismurteista 1830-luvulta alkaen, mutta hengelliseen kieleen se alkoi yleistyä vasta 1840-luvun lopulta alkaen ja Raamatun kieleen se omaksuttiin vasta aivan vuosisadan lopulla (Lauerma 2008, 363–364 vrt. myös Verronen 1969, 96). Vanha päätevariantti olisi siis tuskin voinutkaan syrjäytyä Paavo Ruotsalaisen kielenkäytöstä.

Kirjeissä yksinomainen on myös yksikkövirtaloinen monikon genetiivi (esim. *vanhain kristittyin*, 68:78). Tällainen genetiivi on ominainen useille länsimurteille ja myös näihin etupäässä pohjautuvalle vanhalle kirjasuomelle (esim. Lehikoinen – Kiuru 1998, 95). Yksikkövirtaloinen monikon genetiivi on leimallinen kuitenkin myös osalle savolaismurteita, etenkin Pohjois-Savossa (ja juuri Nilsiässäkin) puhutuille murteille (Paunonen 1974, 198–270).⁶ Monikkovirtaloinen monikon genetiivi alkoi hiljalleen yleistyä vasta 1800-luvun kirjasuomessa (esim. Häkkinen 1994, 196–197). Vielä 1830-luvulla monikkovirtaloisia muotoja tavattiin tosin vasta harvoissa teoksissa (Kantola 1968, 16–21 ja 109–110) ja varhaisnykysuomen jälkipuoliskollakin molempia variantteja tavattiin vielä useimmissa teoksissa rinnakkain (Verronen 1969, 61), joten kirjakielikään ei Paavo Ruotsalaisen kieleen monikkovirtaloisia muotoja olisi vielä voinut laajemmin tuoda.

Vanhalle kirjasuomelle olivat ominaisia genetiivin kaltaiset *n*-päätteiset persoonapronominien akkusatiivimuodot, lähinnä vain vanhimmassa kirjasuomessa jonkin verran käytettyjä monikollisia *t*:llisiä muotoja lukuun ottamatta (Häkkinen 1994, 197). Paavo Ruotsalainenkin on kirjeissään käyttänyt itämurteisen *t*-päätteisiä muotoja ainoastaan monikon pronomineista (esim. *Herran Hengi on herättännä teijät*, 18:26, 1843; *Herra teijät herätti*, 49:60, 1849; *Herra pani synnin kautta teiät senkaltaiseen paulaan*, mp.). Myös pari merkitykseltään yksiköllistä *te*-pronominin esiintymää tavataan *n*- eikä *t*-loppuisena (*Minä ilolla soisin teidän näkeväni. Jää nyt hyvästi – –*, 41:52, 1848; [Vapahtaja] *on*

4 Kirjasuomen muotojen kehityksestä ja murretaustasta kokoavasti esim. Lehikoinen – Kiuru 1998, 124–129.

5 Eräässä toisessa kirjeessä on myös *sanatta*-asuinen esiintymä (85:96), mutta Elenius (2005, 9) on osoittanut tämän muutenkin perin kirjakielisen kirjeen Frans Oskar Durchmanin kirjoittamaksi.

6 Kirjeissä tavattavat *kattoen*-tyyppiset (56:68, 1850) monikon genetiivit voisi kuitenkin periaatteessa tulkita rajatapauksiksi, joiden uudelleentulkinnan kautta voitaisiin siirtyä jo Pohjois-Karjalassa puhutuissa naapurimurteissa tavattaviin monikkopohjaisiin monikon genetiiveihin, mutta kirjeiden muu aineisto ei uudelleentulkintaa tue (tulkintatavasta ks. Paunonen 1974, 231).

pannut teidän paulaan – ja rohkase nyt, hyvä ystävä, itses, 52:64, 1849). Kirjakieleen monikollisetkin *t*-akkusatiivit alkoivat yleistyä vasta 1800-luvun alkupuoliskolla. Kantolan (1968, 12 ja 109) mukaan yksikön akkusatiivit olivat vielä 1830-luvulla yleensä *n*-päätteisiä, monikonkin *t*:llisiä muotoja tavattiin vain joissain (maallisissa) teoksissa.⁷ Verrosen (1969, 45–46) laajemmat aineistot tuovat näkyviin vielä maallisessakin kielessä 1840–1860-luvuilla tavattavan vaihtelun, vielä vuosisadan puolivälissä molemmat akkusatiivit olivat käytössä rinnan (Häkkinen 1994, 197). Paavo Ruotsalaisen käyttämien akkusatiivimuotojen *t*:llisyys on siis todennäköisemmin murteen kuin kirjakielen vaikutusta, mihin jo muotojen *d*:tön äänneasu osin viittaa.

Selvintä murteenmukaisen ja kirjakielisen variantin vaihtelu on inessiivissä, joskin kirjakielen kehitys mutkistaa vaihtelun tulkintaa. Vanhassa kirjasuomessa ei *maassa*-tyyppistä geminaatta-*s*:llistä inessiiviä juuri tavattu. Myös edellä tarkastellussa Mats Härkösel-le lähetetyssä kirjeessä (esim. 1) inessiivit ovat – muuten kielellisesti varsin savolaiseen ympäristöön nähden oudosti – etupäässä yksinäis-*s*:llisiä. Pari geminaatallista inessiiviäkin tässä kirjeessä tosin on (*etessä, Nilsiässä*, 5:8). Paavo Ruotsalaisen kirjeissä on enimmäkseen käytetty juuri tällaista savolaismurteillekin ominaista inessiivityyppiä. Yksinäis-*s*:llistä inessiiviä on käytetty vain noin seitsemäsosassa kirjeitä, ja monissa näistäkin on käytetty rinnalla geminaatallista inessiiviä, joskus jopa vierekkäin (*siinä samassa Christuksesa*, 36:47). Lyhyet inessiivit eivät silti aineistosta kokonaan väisty, vaan *x*-kirjaimen tavoin niitä esiintyy vielä 1850-luvun alussa. Meidän näkökulmastamme geminaatalliset muodot ovat kirjakielen mukaisia, lyhyemmät murteellisuuksia, mutta Paavo Ruotsalaisen omasta näkökulmasta asetelma oli pikemminkin päinvastainen: lyhyemmät muodot olivat Raamatun ja vanhojen hengellisten kirjojen mukaisia kirjakielisyyksiä, pitemmät muodot pikemminkin savolaisia murteellisuuksia. Maalliseen kirjallisuuteen geminaatta-*s*:llinen inessiivi oli tosin alkanut saapua 1810-luvulla ja jo 1830-luvulla tultaessa se alkoi olla vallitseva (Lehikoinen – Kiuru 1998, 101),⁸ mutta hengellisestä kielestä vanha päätte alkoi toden teolla syrjäytyä vasta 1840-luvulle tultaessa (Lauerma 2008, 359). Raamatun kieleen pitempi inessiivin päätte omaksuttiin ensi kerran vasta vuosina 1852–1853 (Lauerma 2004, 164). Paavo Ruotsalaisen lukema kirjallisuus oli siis osin vielä lyhyemmän *sa, sä* -päätteen kannalla. Tuntuu kuitenkin vaikealta ajatella, että savolainen talonpoika olisi kirjeitä sanellessaankaan käyttänyt yksinäis-*s*:llisiä inessiivejä, vaikka ne hänelle hengellisestä kirjakiielestä tuttuja olivatkin. Raamattusitaateissa tällaista voisi luontevimmin olettaa tapahtuneen, mutta on myös syytä kysyä, miten niitä on kirkossa, saati Savos-

7 Kemelli käytti vuonna 1836 julkaistussa Kempiläis-suomennoksessaan kuitenkin jo monikon *t*-akkusatiiveja (Lauerma 2001, 566), jotka olivat yleistymässä muussakin pohjoisessa kirjallisuudessa.

8 Kantolan (1968, 60 ja 110) mukaan lyhyempi päätte oli vielä 1830-luvulla käytössä paitsi uskonnollisissa kirjoissa, myös *Oulun Wiikko-Sanomissa*. Muutamissa oppikirjoissakin tavattiin vielä vanhaa lyhyttä päätettä, joka ei kaikista oululaisista painanteista väistynyt vielä 1840-luvulakaan (Lauerma 2008, 359).

sa pidetyissä seuroissa oikein luettu. Muistan joskus lukeneeni vanhoista kansanihmisistä, jotka ovat uskoneet Raamatun olevan kirjoitettu heidän omalla murteellaan, mutta voi kysyä, miten tällainen luulo ylipäätään olisi voinut syntyä, ellei saarnakielessä sittenkin olisi ollut myös paikallismurteisuuksia. Vaikka Paavo Ruotsalaisen lukema Raamattu oli lyhyempien inessiivien kannalla, jo Raamattua ääneen luettaessa tai siitä saarnattaessa lyhyemmät inessiivit saattoivat kotoistua geminaatallisiksi. Näin ollen lyhyemmät inessiivit olisi uskottavinta tulkita vasta kirjurin tekemiksi kirjakielistyksiksi. Tätä tukee se, että yksinäis-s:llisen inessiivin kannalla olevat kirjeet ovat enimmäkseen muutenkin kielellisesti vanhoillisia. Kirjeiden yksinäis-s:lliset inessiivit kertovat siis *d*:llisten astevaihtelumuotojen tavoin, kuinka kirjurien työ on tuonut kirjeisiin muotoja, joita Paavo Ruotsalainen itse on tuskin puheessaan käyttänyt.

Syntaktiset erot ja kirjeiden kopiointi

Kirjoitusprosessin merkitys korostuu entisestäänkin, kun siirrytään tarkastelemaan kirjeiden lauserakennetta. Pintapuolisestikin silmäiltynä kirjeet ovat syntaktisesti ja tekstuaalisesti välillä kuin aivan eri maailmoista. Esim. seuraavassa kirjekatkelmassa kieli tuntuu pulppuilevan aivan puheenomaisena:

Esim. 4

herra Liutnant Coljander minä häpeen teidän viimmesen rakkain kanssa käymisen ylitsen mingä syyn tähden sen syyn tähden että minä olen halpaa talon pojan säätyvä ja työ outta syndymisenne puolesta korkijampata säätyä, ja silloin kuin yhteistä rakasta kanssa käymistä piettiin nin Työ alensia itsenne silloin halvemmaksi sekä Jumalan että ihmisten etessä ja tästä saatten kiittä herra tämän mailman Vapahtaiata joka niin ylpeldä riikin kukolta siivet leikanna ettei hään tahdo maailman mielisuosiolla elää niin kuin teillä suuri tilaisuus olis kaikin puolin (18:25, 1843)

Puheen vaikutelmaa ei luo ainoastaan välimerkityksen täydellinen puuttuminen, vaan myös se, että lauseet on *ja*-rinnastuskonjunktioilla yhdistetty päättymättömän tuntuiseksi ketjuksi. Alisteisia rakenteitakin katkelmassa tavataan, mutta niitä on luotu myös tavoilla, jotka ovat kirjakielessä harvinaisia (huom. kysymys – vastaus -pari *mingä syyn tähden sen syyn tähden* kirjakielessä odotuksenmukaisen konjunktin asemesta). Ilmaisu ei muutu kirjallisemmaksi edes silloin, kun tekstissä viitataan Raamatun henkilöihin.

Esim. 5

jos saatana ja teko pyhät teildä pyhyttä tahdo nin mänke kohta Kolkahadan vuorellen kysymän ryövärildä ristin päälldä armahtaako hään tämmöisiä ja liiku sievän ennen kuin ryövärildä ennättä hengi lähtee ja jos ryöväri olis niin ylpe ettei hään anna sullen tiedo Christuxen rak-

kaudesta nin mäne sitten tuhlaajan pojan tyköön se anda sullen vissin tiedoon (sama kirje, 26; tekstistä puuttuva rivi täydennetty Eleniuksen mukaan, 2005, 66)

Toisissa kirjeissä ilmaisu saattaa sen sijaan olla lauserakenteiltaan hyvinkin kirjalista.

Esim. 6

Kaikki omantuntos kanteet, pyhyytes ja pahuutes, joka teitä kiusaa, aseta kaikkinäkevän Vapahtajas eteen, sun pyhyytes ja pahuutes, ja harjoita ikävöiväistä uskallusta sen sanassa ilmoitetun Vapahtajaan päälle. Lue uudesta Testamentista tarvihtiko ryövärin pitkiä parannuksia tehdä, yhden sanan päälle sai kalliin sanan kuulla. Tänäpäivänä pitää sinun minun kanssani olla paradississa. Ja nyt, rakastettu ystävä Herrassa, en minä ole väkevampi uskon sankari kuin tekään, vaan minä tiedän Vapahtajan elävän, joka on pannut teidän paulaan – ja rohkaise nyt, hyvä ystävä, itses niin kuin minun vanhan miehen täytyy olla viheliäisyydessä ja anna nyt tästä edes kunnia Herralle. Tekopyhät tässä kerskaavat pyhyytensä yli, vaan ystäväni ole niin hyvä ja kerskaa pahuutes yli Herran edessä. (52:64, 1849.)

Näin monipolvisia, satunnaisen lauseenvastikkeenkin sisältäviä lauserakenteita on jo vaikea uskoa saman henkilön sanelemiksikaan, vaikka kirjuri olisikin voinut jäädä hiomaan kirjettä ennen sen lopullista hyväksyttämistä ja lähettämistä.⁹ Saneluun pohjautuvan tekstin syntaktista kokonaisilmettä ei näinkään ole voitu muuttaa aivan toisenlaiseksi – ainakaan jos teksti on kirjoitettu vain kertaalleen.

Tässä piilee tietysti ongelman ratkaisu. Vaikka Paavo Ruotsalaisen kirjureilla ei olisikaan ollut aikaa tai mahdollisuuksia kirjeiden tuntuvampaan kielelliseen muokkaukseen, kirjeiden tekstiä on editoitu kirjureidenkin jäljiltä siinä vaiheessa, kun kirjeitä on kopioitu toisten luettavaksi.

Herännäisyyden piirissä kirjeiden kopiointi ja edelleen lähettäminen oli hyvin tavallista. Mäkinen (1997, 70) on luonnehtinut tätä toimintaa eräänlaiseksi aikakauslehdistön esiasteeksi. Myöhemmin julkaistuista kirjeistä enimmäkseen lienevätkin aikalaiskopioita ja näiden kopioita, vain harvat on merkitty varmuudella alkuperäisiksi. Kirjurien vaikutuksen lisäksi meidän on siis pohdittava myös kopioijien vaikutusta. Emme ole ainoastaan puhutun ja kirjoitetun, vaan myös sanellun ja kopioidun välissä. Tälle välille asettuvat myös kirjureiden omat kielelliset ratkaisut.

Kirjeiden kieliasu voi silti ainakin ääritapauksissa osoittaa, milloin kirjettä on syytä pitää alkuperäisenä, milloin taas kopiona. Murteelliset äänne- ja muotopiirteet viittaavat

9 1800-luvun säätyläisten kirjalliseen kulttuuriin kuuluivat myös kirjekonseptit, joiden pohjalta lopullinen kirje vasta muokattiin. Paavo Ruotsalaisen kirjeenvaihto vaikuttaa kuitenkin nopeatemposemmalta, ja monet hänen kirjeistään on niiden sisällöstä päätellen lähetetty heti tuoreltaan (vrt. artikkelin alussa siteerattua Vilhelm Niskasen toimittamaa kirjettä, 75:84).

tietenkin alkuperäisyyteen, vaikka tällaisiakin kirjurit ovat voineet suoralta kädeltä tasoitella. Myös pitäytyminen vanhaan ortografiaan tai muuten asultaan vanhentuneihin muotoihin kertoo ainakin, ettei kirjettä ainakaan kovin myöhään ole enää muokattu vallitsevan kirjakielen mukaiseksi. Mutta jos kirjeessä on kovin sekaisin sekä murteenmukaisia että etenkin myöhemmin vakiintuneelle kirjakielelle ominaisia piirteitä, on todennäköistä, että variaatiota on kirjurin lisäksi tuottanut myös kirjeen kopioija, joka joitain muotoja ehkä väliltä unohtaen on tasoitellut kieliasua. Tämä selittääkin monien kirjeiden äänne- ja muototasolla kovin kirjavan merkinnän. Mutta vaikka murteelliset, horjuvat tai vanhentuneiksi katsotut muodot olisikin kirjurin tai lähimpien kopioijien toimesta korjattu, lauserakenteisiin on voinut jäädä puhutulle kielelle ominaisia piirteitä. Vasta syntaktistenkin puhekielisyyksien puuttuminen viittaa syvempään, todennäköisesti useammassa vaiheessa tapahtuneeseen editointiin. Myöhemmät kopioijat ovat voineet kaikessa rauhassa muokata tekstiä syntaktisesti huolitellummiksi ja vääjäämättä myös lauserakenteiltaan kirjallisemmiksi virkkeiksi. Kirjakielisimpien kirjeiden tekstin takana mahdollisesti häämöttävään murrepohjaan viittaavat enää jotkin sanastopiirteet.

Jokainen kopiointikerta muutti todennäköisesti hieman kirjeiden kieliasua, mutta jäljennöstyö vaikutti myös kopioijien kirjallisiin taitoihin. Kun kirjoittaminen oli aiemmin rajoittunut kauppakirjojen tai vastaavien tekoon ja siinäkin oli saatettu turvautua kirjureihin, jo pelkkä kopiointi aktivoi kirjoittamista ja veti näin ihmiset syvemmin kirjakielen ja sen tradition piiriin, pois pelkkien asiakirjatekstien opettamilta tai kirjuritraditioiden välittämiltä linjoilta. Ei ole sattumaa, että tällaista tapahtui juuri herännäisyyden piirissä, jossa luku- ja kirjoitusharrastus oli muutenkin eri tavoin aktivoitunut (Lauerma 2001, 574–575). Kopioinnin kautta kirjeiden vakiintumattoman puhekielisestä tai joiltain piirteiltään jo vanhentuneesta kielestä vähitellen suodattui yleisempien ja uudempien normien mukaista kirjallista ilmaisua. Näin kopioinnistakin muodostui kielenkäyttöä standardoiva prosessi.

LÄHTEET

Aineslähteet

Paavo Ruotsalaisen kirjeet. Herättäjä-yhdistys, Lapua 1985.

Paavo Ruotsalaisen kirjeitä Matti Härköselälle ja K. A. Collianderille. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran kokoelmat, Kansallisarkisto.

Muut lähteet

- ELENIUS, JAAKKO 2005: Johdanto. *Ruotsalainen 2005*, s. 5–23.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. WSOY, Helsinki.
- JONZON, BENGT 1935: *Studier i Paavo Ruotsalainens fromhet med särskilt hänsyn till frälsningsvisssheten*. Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, Stockholm.
- JÄRVELÄINEN, PETRI 1994: *Yks enkeli yks perkele – kirjoituksia Paavo Ruotsalaisesta*. Herättäjäyhdistys, Lapua.
- JÄÄSKELÄINEN, AILA 1969: *Varhaisnykysuomen astevaihtelusuhteet*. Julkaisematon laudaturtyö. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- KANTOLA, EEVA-LIISA 1968: *Nominien taivutus 1830-luvun suomessa*. Julkaisematon laudaturtyö. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- LAUERMA, PETRI 2001: Klaus Kemelli ja varhaisnykysuomen unohdetut uudistajat. *Virittäjä* s. 561–579.
- 2004: Aluemurre vai murteiden yhdistelmä – keskustelu kirjakielen perustasta 1800-luvun alkupuolella. KATJA HUUMO, LEA LAITINEN & OUTI PALOPOSKI (toim.): *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*, s. 136–176. SKST 979. SKS, Helsinki.
- 2007: Vieraiden grafeemien väistyminen varhaisnykysuomesta etenkin Jakob Johan Malmbergin tuotannon valossa. *Virittäjä* s. 322–345.
- 2008: Varhaisnykysuomen morfologinen etäännyminen vanhasta kirjasuomesta etenkin Jakob Johan Malmbergin tuotannon valossa. *Virittäjä*, s. 355–381.
- LEHIKONEN, LAILA 1994: *Suomea ennen ja nyt. Suomen kielen kehitys ja vaihtelu*. Finn Lectura, Helsinki.
- LEHIKONEN, LAILA – KIURU, SILVA 1998: *Kirjasuomen kehitys*. 4. painos, uudistettu laitos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki. [1. painos 1989]
- MÄKINEN, ILKKA 1997: *”Nödvändighet af LainaKirjasto: Modernin lukuhulun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot*. SKST 668. SKS, Helsinki.
- NORDLUND, TARU 2005: Miten ja miksi kansa alkoi kirjoittaa? Suomalaisten talonpoikien kirjeitä 1800-luvun alusta. SIRPA HUTTUNEN & PIRKKO NUOLIJÄRVI (toim.): *Tahdon sanoa – kirjoituksia kielen ja perinteen voimasta* s. 51–79. SKST 1035. SKS, Helsinki.
- PAUNONEN, HEIKKI 1974: *Monikon genetiivin muodostus suomen kielessä I*. SKST 317. SKS, Helsinki.
- PENTTILÄ, AARNI 1931: *Vuoden 1836:n Uusien Virsien kieliasu ja Kustaa Renvall*. Turun Yliopiston julkaisuja B XVI. Turun yliopisto, Turku.
- PUUKKO, A.F. 1946: *Suomalainen Raamattumme Mikael Agricolasta Uuteen Kirkkoraamattuun*. Otava, Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1927: Pieniä huomioita 15. ts:n käytäntöontulo 1700-luvulla. *Virittäjä* s. 362–364.
- 1933: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I*. SKST 197. SKS, Helsinki. [Muuttamaton jäljennöspainos 1965]
- 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. 3. painos. Tietolipas 4. SKS, Helsinki. [1. painos 1947; 2., uudistettu painos 1962]
- RUOTSALAINEN, PAAVO 2005: *Kirjeitä*. Toimittanut JAAKKO ELENIUS. Kirjapaja, Helsinki.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.

TARVAINEN, OLAVI (toim.) 1977: *Paavo Ruotsalainen 1777–1852 Juhlakirja*. Herättäjä-yhdistys, Lapua.

VERRONEN, MARJE 1969: *Varhaisnykysuomen loppupuolen taivutusoppia*. Julkaisematon laudaturtyö. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

PETRI LAUERMA: *On the language of Paavo Ruotsalainen's letters*

Paavo Ruotsalainen (1777–1852), a Finnish pietist leader from northern Savo, could hardly write at all, although he frequently sent letters that he had dictated to his scribes. These copyists mostly remained anonymous, but one can see their linguistic impact in the letters.

The earliest known letters are from the end of the 1820s, the latest from the beginning of the 1850s. There are, however, no clear chronological differences in the linguistic usage of the letters, because they were written by scribes with varying linguistic abilities.

Some letters show some of the orthographical features of Old Literary Finnish that were still in use in the first half of the 19th century. The clumsiest of the letters even contain features that were seldom used in 19th century printed Finnish, if at all. It is worth noting that the scribal language has its own traditions, partly because the scribes wrote texts not only in Finnish, but also in Swedish.

Phonologically and morphologically the letters vary. Some are extremely dialectal, some even without *d*, a phoneme which does not occur in eastern Finnish dialects. Others more or less follow the changing norms of the literary language. Some copyists used, for example, the inessive ending *sa*, *sä*, which is typical of Old Literary Finnish, others have used the *ssa*, *ssä* ending, which was adopted into Literary Finnish at that time, mainly from eastern Finnish dialects.

The syntactical differences are also considerable. Some letters give an impression of rather meticulously recorded free speech, some contain a decidedly literary style of language. In many cases it is evident that the linguistic form of the letters has been edited several times, because in the 19th century pietistic circles letters were often copied and re-copied. In the process, dialectal features tended to be replaced by those belonging to a more literary linguistic style. The changes were, however, rarely systematic; indeed, this haphazard copying tradition largely explains the substantial linguistic variation evident in many letters.

Petri Lauerma: petri.lauerma@kotus.fi

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Vuorikatu 24, 00100 Helsinki